

Rede drs. Johan Vollenbroek ter gelegenheid van de uitreiking van de Clara Meijer-Wichmann Penning 2019 te Amsterdam d.d. 10 december 2019

Dames en heren,

Ik ben zeer vereerd om de Clara Meijer Wichmann Penning 2019 in ontvangst te mogen nemen.

Deze penning gaat volgens de website van de Liga voor de Rechten van de Mens 'naar een persoon of organisatie, die bijzondere erkenning verdient voor zijn of haar inzet voor de verdediging van de rechten van de mens, met name in Nederland'.

Mijn eerste reactie was: wat hebben milieu en mensenrechten met elkaar te maken? Toch is dat niet zo moeilijk om vast te stellen. Enkele voorbeelden:

- de mensen die het meest last gaan krijgen van klimaatverandering zijn mensen die ofwel in de toekomst leven ofwel ver van ons vandaan – bijvoorbeeld in Bangladesh, waar geen geld is om goede dijken te bouwen.
- wereldwijd leeft bijna één op de zeven kinderen, dus zo'n 300 miljoen, in een regio waar de buitenlucht vervuild en toxisch is¹.

Is stikstof (stikstofoxyden en ammoniak) alleen probleem voor flora en fauna?

Ook in Nederland is bijna 6% van de totale ziektelast toe te schrijven aan blootstelling aan milieufactoren. Na roken (13%) behoort luchtverontreiniging daarmee tot één van de belangrijkste risicofactoren, in dezelfde orde van grootte als overgewicht (5%) en weinig lichamelijke activiteit (3-4%)². Jaarlijks krijgen 4.000 kinderen astma als gevolg van luchtverontreiniging en sterven 12.000 mensen vroegtijdig als gevolg van vuile lucht, waarbij stikstofoxiden en ammoniak naast fijnstof de hoofdoorzaak zijn.

Wie zijn de veroorzakers van deze emissies? Als we naar de stikstofdepositie kijken is het vooral de landbouw met een aandeel van 46%. Ook industrie, weg- en vliegverkeer en huishoudens dragen behoorlijk bij. Nederland exporteert circa 3,5 maal zoveel stikstofverbindingen als dat we importeren.

Maar deze sectoren zijn niet alleen verantwoordelijk. De Nederlandse overheid heeft in 2015 willens en wetens het PAS (Programma Aanpak Stikstof) ingevoerd, waarmee ze emissieruimte heeft gegeven aan alle sectoren, waaronder ook prioritairere sectoren, om stikstof te emitteren³.

Een uitspraak van het Europese Hof d.d. 7 november 2018 en vervolgens van de Raad van State d.d. 29 mei 2019, stelde de PAS buiten werking, omdat het niet voldeed aan de Europese wetgeving (Habitatrichtlijn) noch aan de Wet natuurbescherming.

Een gevolg van beide uitspraken is dat bijvoorbeeld vliegvelden als Schiphol, Rotterdam/Den Haag, Eindhoven, etc. over een natuurvergunning dienen te beschikken om te mogen opereren.

¹ <https://www.unicef.be/nl/vervuiling-300-miljoen-kinderen-ademen-giftige-lucht-in/>

² <https://www.volksgezondheidsmonitor.nl/luchtkwaliteit-algemeen/page400.html>

³ Zie reconstructie van de totstandkoming van de PAS in <https://www.trouw.nl/verdieping/hoe-het-stikstofgedrocht-groeiden-ter-wereld-kwam~be56db7b/>

Op dit moment zijn ze dus voor een fors deel van hun operaties in werking in strijd met de wet.

Juli 2019 maakte premier Rutte nog bekend dat Schiphol het aantal vliegbewegingen mag verhogen van 500.000/jaar naar 540.000/jaar. Wij hebben op juridische gronden verzocht om het aantal vliegbewegingen terug te brengen tot 400.000/jaar.

De eerste reflex van de overheid is dat dit wordt “gedoogd”. Dit geldt ook voor duizenden boerenbedrijven die niet (meer) over een passende natuurvergunning beschikken en daarom ook illegaal opereren.

Mensenrechten

De overheid werd dus niet veroordeeld omdat ze met het PAS mensenrechten heeft geschonden. Dat zou een tweede route geweest kunnen zijn om de strijd tegen luchtvervuiling (niet tegen stikstofdepositie) te voeren. Dat is de weg die Urgenda gevolgd heeft. Op 9 oktober 2018 verwierp het gerechtshof in Den Haag het hoger beroep dat de staat had aangespannen tegen de uitspraak in de klimaatzaak, die Urgenda eerder had gewonnen. Het hof oordeelde dat klimaatverandering een grote bedreiging vormt en dat de Staat een zorgplicht heeft om zo snel mogelijk de Nederlandse emissies te verlagen. Een reductie van minder dan 25% in 2020 is in strijd met het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM).

Aangezien het recht op een gezond milieu niet expliciet is opgenomen in het EVRM baarde deze uitspraak veel opzien. Het Hof baseerde zich dan ook op het recht op leven (artikel 2) en het recht op privé- en familielevens (artikel 8). Deze worden geschonden, aldus het Hof, aangezien uit deze artikelen een zorgplicht voortvloeit. Klimaatverandering is een dermate groot en acuut gevaar dat de inwoners van Nederland daartegen moeten worden beschermd.

De kritiek op deze uitspraak, met name dat het Hof politiek bedrijft⁴, laat zien dat een uitbreiding van het EVRM met het expliciete recht op een gezond milieu zeer wenselijk is. Ook de stikstof casus zou dan ook op basis van de EVRM kunnen worden gevoerd.

Weinig bekend is dat artikel 21 van de Grondwet luidt: “De zorg van de overheid is gericht op de woonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu”. Artikel 22, lid 1 van de Grondwet: “De overheid treft maatregelen ter bevordering van de volksgezondheid”. Helaas wel allemaal nogal vaag omschreven.

Mensenplichten

Mensenrechten kunnen niet zonder plichten. Zo heeft de overheid een zorgplicht, zoals het Hof stelde. Maar ook mensen hebben zorgplichten ten aanzien van het gezond houden van het milieu. Nu is het zo dat de milieudruk als gevolg van consumptie stijgt met het inkomen. De rijkste 10 procent mensen op aarde veroorzaakt ongeveer de helft van de CO₂-uitstoot wereldwijd⁵.

Het is verdedigbaar om te stellen dat een hoog inkomen niet automatisch recht geeft op een groter aandeel. Dit schept dus verplichtingen voor de rijken der aarde. Zij zouden verplicht moeten worden om hun CO₂ emissies omlaag te brengen. En omdat rijke mensen meer te besteden hebben, hebben ze ook meer mogelijkheden om hun CO₂ voetafdruk te verkleinen.

Kortom: de hogere inkomens moeten de spits afbijten. “Rijkdom verplicht” zou je kunnen stellen of ‘Richesse oblige’, als u dat meer aanspreekt.

Rechten toekennen aan de natuur

Naast rechten en plichten van mensen zouden we nog een stap verder kunnen gaan en rechten toekennen aan de natuur. Dit is inmiddels al gebeurd in Nieuw-Zeeland, waar De Whanganui-rivier, de op drie na grootste rivier in Nieuw-Zeeland, dezelfde wettelijke status heeft gekregen als een mens. Het idee om een rivier rechten te geven is gebaseerd op religieuze ideeën. Zo wordt de rivier door de Maori's beschouwd als een levende voorouder⁶.

In onze westerse samenleving lijkt dit motief weinig kans van slagen te hebben, ook omdat we wij de band met religie steeds meer doorbroken hebben. We hebben echter een andere zeer goede reden om hetzelfde te doen: dat zijn onze kinderen en kleinkinderen.

⁴ <https://kennislink.nl/voelbaar/2019/10/09/het-hof-bedrijft-politiek-met-urgenda-uitspraak-b528c988/>

⁵ <https://www.oxfam.org/en/research/extreme-carbon-inequality>

⁶ <https://www.filosofie.nl/nl/artikel/47604/waarom-de-rivier-mensenrechten-moet-krijgen.html?return=201910271327>

Dit wordt heel goed onder woorden gebracht in de definitie van duurzame ontwikkeling: “een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder de behoeften van toekomstige generaties, zowel hier als in andere delen van de wereld, in gevaar te brengen”⁷.

We weten wel niet precies met hoeveel generaties we rekening moeten houden en welke behoeften ze zullen hebben, maar ze hebben in ieder geval behoefte aan een schone en gezonde leefomgeving met voldoende natuur. En het is de plicht van de huidige generatie om daar voor te zorgen.

Na de Klimaatwet zou er een wet moeten komen die de overheid verplicht een duurzame ontwikkeling tot stand te brengen.

Overigens schiet het Humanisme op dit punt dan ook schromelijk tekort in zijn huidige benauwde optiek (voornamelijk relaties tussen mensen onderling).

Mens is een integraal onderdeel van het ecosysteem

De mens is een dier onder de dieren op aarde. We hebben meer DNA gemeen met dieren dan veel mensen lief is. We vergeten ook vaak dat we een integraal onderdeel zijn van een fragiel ecosysteem. We zijn op dit moment hard bezig om dit ecosysteem in de vernieling te helpen voor wat betreft het klimaat. De mensheid faalt tot nog toe bijna volledig om de toename van de CO₂-concentratie in de atmosfeer te stoppen.

Nederland bungelt in Europa vrijwel onderaan als het gaat om overstap op duurzame energie. Nederland is ook kampioen biodiversiteitsverlies (15% soorten nog over), tevens kampioen aantal dieren/ha, tevens kampioen ammoniakemissie/ha/jaar. Qua duurzaamheid maakt Nederland er een puinhoop van.

Op wereldschaal zal dit tot klimaatveranderingen en een onvoorstelbare migratiegolf van honderden miljoenen mensen gaan leiden. De snelheid van daling van de biodiversiteit wereldwijd gaat sneller dan ooit eerder vertoond in de geschiedenis van de aarde⁸.

We moeten deze negatieve trends ombuigen. Niet persé om de planeet te redden, maar om onze kinderen en kleinkinderen perspectief te bieden op een menswaardig bestaan. Anders gezegd: de natuur zal wel weer opveren ook al duurt dat 10.000 of 100.000 jaar. Maar of de mens daarin een plaats heeft hangt af van de vraag of wij ons kunnen en willen aanpassen.

Terug naar Nederland

Zijn de PAS-uitspraak en de Urgenda uitspraak toevallig voorbij komende incidenten of zijn ze toch niet zo toevallig? Je hoeft alleen de kranten maar te lezen:

1. Nederland bungelt in Europa onderaan qua biodiversiteit en opwekking duurzame energie.
2. Er is wel €11,4 miljard gereserveerd voor houtstook, waarbij Canadese, Amerikaanse en Baltische bossen worden gesloopt om onze kolencentrales en biomassakachels op te laten draaien.
3. Nederland is na China de grootste soja importeur ter wereld met dramatische gevolgen voor de Amazone.
4. Nederlandse landbouw zit in de problemen met betrekking tot klimaat, fosfaat, nitraat, ammoniak, dierenwelzijn, etc.
5. Van de Nederlandse landbouwproducten is driekwart voor de buitenlandse markt. De producten worden uitgevoerd, de mest en de ammoniak blijven hier achter met desastreuze gevolgen voor onze natuur, en niet te vergeten de bovengenoemde gezondheidsschade.
6. De huidige landbouw kost Nederland meer geld aan subsidies en maatschappelijke kosten dan het oplevert: “dure hobby” en dan nog een boel “shit” op de koop toe. Toch laat de overheid zich gijzelen door dezelfde agrarische sector. Een duidelijk symptoom van het falen van openbaar bestuur.
7. Van de agrarische bedrijven in Nederland zou een substantieel deel failliet gaan als subsidies zouden stoppen en de rente weer tot een meer normaal niveau zou gaan stijgen.
8. De energievoorziening van Nederland is met de verkoop van ENECO nu vrijwel volledig in buitenlandse handen, heel onverstandig.
9. Tegelijkertijd kraakt het lager en middelbaar onderwijs in zijn voegen. Als smeermiddel is éénmalig circa 0,5 miljard toegezegd.

⁷ VN-commissie Brundtland 1987

⁸ René ten Bos neemt afscheid als Denker des Vaderlands met een knetterend essay over het begrip ‘uitsterven’.

10. Met de jeugdzorg gaat het ook niet goed. Vorige maand erkende het kabinet dat kwetsbare kinderen ernstig in de kou staan sinds die zorg is afgeschoven naar de gemeentes.
11. Politieteams worden opgeheven vanwege gebrek aan goed opgeleide agenten.
12. Volgens het CBS is het aantal daklozen sinds 2009 verdubbeld, onder jongvolwassenen zelfs verdrievoudigd. Eén van de oorzaken: jongeren die door ziekte of arbeidsongeschiktheid niet meer aan het werk komen belanden op straat.
13. "Tien jaar geleden leefde 9,5 procent van de mensen met een beperking in armoede, in 2016 was dat 24,6 procent", aldus onderzoekers. Een van de belangrijkste oorzaken? Het beleid dat 'de overheid zich terugtrekt en minder aan de knoppen draait'⁹.
14. Het aantal miljonnairs in Nederland blijft toenemen. Ons land telde begin 2017 ongeveer 115.000 miljonairshuishoudens, zo'n 3.000 meer dan een jaar daarvoor.
15. Echt een liberaal paradepaardje, zo'n terugtrekkende overheid, naast het mensenrecht om 130 km/uur te kunnen en mogen rijden, én natuurlijk niet te vergeten een vlucht naar Mallorca voor € 20.

Achtereenvolgende kabinetten hebben ervoor gezorgd dat de samenleving steeds verder segregert. Hoe lang accepteren wij de neoliberale ideologie nog die een belangrijke oorzaak is van de segregatie c.q. ontwrichting van de samenleving evenals de verdere vernietiging van ons ecosysteem?

Conclusie

De uitspraken in de klimaat- en stikstofzaken zijn dus niet toevallig maar eerder een symptoom van een falend openbaar bestuur. Gelukkig dat er nog rechters zijn¹⁰.

Ik dank u voor uw aandacht.

Drs. Johan G. Vollenbroek

Met dank aan broer Frans voor zijn inbreng

⁹ <https://www.trouw.nl/opinie/hoe-toekomstbestendig-is-mark-rutte~b2760075/>

¹⁰ <https://rentmeesters.nu/gelukkig-zijn-er-rechters/>